

Bezpieczna przestrzeń w edukacji międzykulturowej – jak ją tworzyć i utrzymać w pracy z młodzieżą?

dr Aleksandra Ścibich-Kopiec, Sławomir Węgliński

Fundacja Edukacji Rozwoju i Innowacji

Katerina Zlatanovska Popova

POZITIVO

Wprowadzenie

Współczesna Polska, choć przez dekady była uznawana za kraj względnie jednorodny kulturowo, od kilku lat doświadcza intensywnych zmian społecznych. Wojna w Ukrainie, która rozpoczęła się w 2022 roku, przyczyniła się do napływu setek tysięcy uchodźców, w tym młodzieży szkolnej. Równocześnie rośnie liczba ekspatów – studentów, specjalistów i pracowników z różnych krajów, przybywających do Polski w ramach wymian międzynarodowych, programów zawodowych i projektów biznesowych. Te zmiany wpływają na codzienność placówek edukacyjnych i wymagają nowego podejścia do pracy z grupami zróżnicowanymi kulturowo. Edukacja międzykulturowa – jak wskazuje Maria Czerepaniak-Walczak – to proces uczenia się i nauczania, który uwzględnia różnorodność kulturową i dąży do wzmacniania sprawiedliwości, dialogu oraz wzajemnego szacunku.

Z kolei Leeman i Reid (2006) podkreślają, że edukacja ta sprzyja świadomemu współistnieniu różnych grup i przełamywaniu barier wynikających z uprzedzeń i stereotypów. W praktyce oznacza to nie tylko wiedzę o innych kulturach, ale przede wszystkim postawę otwartości i gotowość do współpracy. Kluczowym pojęciem staje się tutaj gotowość międzykulturowa – zestaw kompetencji i cech osobowości, które umożliwiają efektywne działanie w środowisku wielokulturowym. Dotyczy to nie tylko uczniów, ale przede wszystkim edukatorów, którzy kształtują przestrzeń uczenia się. Jednym z najważniejszych elementów tej przestrzeni jest bezpieczeństwo psychologiczne – możliwość bycia sobą, popełniania błędów, zadawania pytań i uczenia się w atmosferze zaufania.

Czym jest gotowość międzykulturowa?

Gotowość międzykulturowa to zestaw postaw, umiejętności i wiedzy, które pozwalają efektywnie funkcjonować w środowiskach zróżnicowanych kulturowo. Obejmuje m.in. empatię, świadomość uprzedzeń, otwartość na różnorodność, umiejętność komunikacji międzykulturowej oraz zdolność do adaptacji i refleksji. To kompetencja szczególnie istotna w pracy z młodzieżą, której doświadczenia życiowe i tożsamości są coraz bardziej złożone. Gotowość ta nie jest cechą wrodzoną – można (i trzeba!) ją rozwijać poprzez doświadczenie, edukację i relację. Bezpieczna przestrzeń jest jednym z fundamentów budowania tej gotowości – to właśnie w niej młodzi ludzie mogą ćwiczyć empatię, prowadzić dialog i uczyć się współistnienia w różnorodności

Czym jest bezpieczna przestrzeń

Bezpieczna przestrzeń (ang. safe space) to nie tylko miejsce fizyczne, ale przede wszystkim relacja i klimat oparty na szacunku, otwartości i zaufaniu. W takiej przestrzeni młodzi ludzie mają prawo do:

- bycia sobą
- wyrażania opinii (również tych niepopularnych),
- popełniania błędów i uczenia się z nich,
- kwestionowania norm i stereotypów,
- zadawania „trudnych” pytań.

Nie oznacza to braku konfliktów – przeciwnie, różnice zdań są naturalne i mogą być źródłem cennego uczenia się. Jednak sposób, w jaki są one rozwiązywane, decyduje o tym, czy młodzież czuje się bezpiecznie i może się rozwijać. Jak zauważają Arao i Clemens (2013), bezpieczna przestrzeń nie polega na unikaniu trudnych tematów, ale na stworzeniu warunków, w których różnice mogą być otwarcie wyrażane i omawiane w atmosferze odwagi i odpowiedzialności. Z kolei Zembylas (2015) podkreśla znaczenie emocji i empatii jako kluczowych składników budowania przestrzeni, w której uczniowie mogą rozwijać swoją tożsamość i kompetencje społeczne bez lęku przed oceną.

Jak tworzyć bezpieczną przestrzeń w praktyce

Tworzenie bezpiecznej przestrzeni w pracy z młodzieżą, zwłaszcza w kontekście edukacji międzykulturowej, to proces, który wymaga świadomego działania, uważności i refleksji ze strony edukatora. Nie chodzi wyłącznie o unikanie konfliktów, ale o budowanie relacji opartych na zaufaniu, wzajemnym szacunku i możliwości wyrażania siebie bez lęku przed oceną. Jak pokazują badania (Arao & Clemens, 2013), prawdziwie bezpieczne przestrzenie to nie te, w których panuje cisza i zgoda, lecz te, w których uczestnicy mogą otwarcie mówić o swoich przekonaniach, przeżyciach i wątpliwościach – również wtedy, gdy są one trudne dla innych.

W praktyce oznacza to konieczność wyposażenia edukatora w konkretne strategie i narzędzia wspierające dialog, empatię oraz radzenie sobie z napięciami. Szczególnie w edukacji pozaformalnej – warsztatach, klubach młodzieżowych czy działaniach wolontariackich – relacja i atmosfera w grupie są fundamentem efektywnego uczenia się. Jak zauważa Zembylas (2015), bezpieczna przestrzeń wymaga także gotowości edukatora do przyjmowania „niewygodnych emocji” i prowadzenia grupy przez procesy, które nie zawsze są przewidywalne, ale mają ogromny potencjał transformacyjny.

W kolejnych punktach przedstawiamy konkretne praktyki, które pomagają tworzyć bezpieczną przestrzeń – od wspólnego ustalania zasad, przez modelowanie postaw, po metody sprzyjające dialogowi i współodpowiedzialności.

1. Wspólne ustalanie zasad

Już na początku pracy z grupą warto wypracować kontrakt – zestaw zasad, które będą obowiązywać wszystkich uczestników.

Ważne, by:

- zostały ustalone wspólnie, nie narzucone,
- były widoczne (np. zapisane na plakacie lub slajdzie),
- były konkretne (np. „nie przerywamy sobie”, „każdy ma prawo milczeć”),
- były regularnie przypominane i aktualizowane.

Efekt: Uczestnicy mają poczucie wpływu i odpowiedzialności, co wzmacnia ich zaangażowanie i poczucie bezpieczeństwa.

2. Modelowanie postaw przez edukatora

Edukator jest wzorem – jego sposób mówienia, reagowania i słuchania wpływa na całą grupę.

Warto:

- okazywać autentyczność („nie wiem” też jest w porządku),
- zadawać pytania zamiast wygłaszać sądy,
- reagować z szacunkiem nawet na trudne wypowiedzi,
- konsekwentnie wzmacniać wartość każdej wypowiedzi.

Efekt: Uczestnicy uczą się przez obserwację i naśladową postawy sprzyjające dialogowi.

3. Zgoda na niedoskonałość i emocje

Rozmowy o różnicach kulturowych często wywołują emocje.

Kluczowe jest:

- nazywanie emocji i dawanie im przestrzeni,
- unikanie oceniania osób, skupienie się na sytuacji,
- wspólna refleksja („co możemy z tego wynieść?”).

Efekt: Grupa rozwija odporność emocjonalną i umiejętność radzenia sobie z napięciami.

4. Metody wspierające dialog i bezpieczną przestrzeń

Koła dialogu

To strukturalna metoda rozmowy, w której każdy uczestnik ma szansę się wypowiedzieć bez przerywania. Wszyscy siedzą w kręgu i mówią w ustalonej kolejności.

Przykład zastosowania: Pod koniec warsztatu edukator zadaje pytanie: „Co dziś najbardziej mnie poruszyło?”. Każdy uczestnik dzieli się swoją refleksją.

Efekt: Wzmacnianie równości głosu, słuchania bez oceniania i budowanie zaufania w grupie.

Mapy empatii

Narzędzie wizualne, które pozwala „wejść w buty” innej osoby.

Przykład zastosowania: Młodzież pracuje w parach. Każda osoba wciela się w postać z wybranej mniejszości (np. migrant, osoba LGBTQ+, osoba z niepełnosprawnością) i odpowiada na pytania: „Co słyszy, widzi, czuje, czego się boi?”

Efekt: Rozwój empatii i zdolności do przyjmowania perspektywy innego człowieka.

Ćwiczenia z perspektywą

Symulacje kulturowe, zmiana ról, odgrywanie scenek.

Przykład zastosowania: Uczestnicy odgrywają scenkę: nowa uczennica nie zna języka.

Grupa prezentuje tę sytuację z perspektywy ucznia, nauczyciela i koleżanek z klasy.

Efekt: Zrozumienie mechanizmów wykluczenia, rozwijanie wrażliwości i kreatywności w szukaniu rozwiązań.

Techniki aktywnego słuchania

Parafrazowanie, dopytywanie, potwierdzanie emocji.

Przykład zastosowania: Podczas burzliwej dyskusji edukator przerywa i mówi: „Czy dobrze rozumiem, że czujesz złość, bo...?” lub „Czy możesz rozwinąć to, co powiedziałeś?”

Efekt: Uczestnicy czują się słuchani i rozumiani, co zmniejsza napięcia i sprzyja współpracy.

Praca z metaforą i symbolem

Ułatwia mówienie o emocjach i wartościach.

Przykład zastosowania: Edukator pyta: „Jakim kolorem był dzisiejszy dzień?” lub „Gdybyś miał wybrać jedno zwierzę opisujące dzisiejszą atmosferę – jakie by to było i dlaczego?”

Efekt: Pogłębienie refleksji, integracja emocjonalna i otwieranie się uczestników.

Burza mózgów bez oceny

Szybkie generowanie pomysłów bez komentowania.

Przykład zastosowania: Grupa ma wymyślić 10 sposobów, jak pomóc nowej osobie poczuć się lepiej w klasie. Wszystkie pomysły są zapisywane, bez oceniania.

Efekt: Wzmocnienie poczucia wpływu i kreatywności, obniżenie lęku przed pomyłką.

Co zagraża bezpiecznej przestrzeni?

Bezpieczna przestrzeń nie jest czymś danym raz na zawsze – to dynamiczna relacja, która wymaga stałej troski, uważności i pielęgnowania. Nawet najlepiej zaprojektowane środowisko może zostać zaburzone, jeśli uczestnicy nie będą mieć pewności, że ich potrzeby są słyszane i respektowane. Jak zauważa Megan Boler (1999), edukacja, która ma transformacyjny potencjał, zawsze niesie ryzyko pojawienia się napięć – a to, jak edukator je zaadresuje, ma kluczowe znaczenie dla utrzymania klimatu zaufania.

Zagrożenia dla bezpiecznej przestrzeni często nie mają charakteru spektakularnego – to raczej drobne, ale powtarzalne sygnały: brak reakcji na niepokojące komentarze, niezauważenie emocji uczestnika, czy pomijanie niektórych głosów. Z czasem mogą one narastać i prowadzić do wycofania, zablokowania otwartości lub pogłębienia podziałów w grupie.

Warto unikać zwłaszcza takich sytuacji jak:

- **Brak reakcji na mikroagresje, stereotypy, wykluczające komentarze** – milczenie w takich momentach bywa odczytywane jako przyzwolenie.
- **Faworyzowanie niektórych uczestników** – np. poprzez częstsze dopuszczanie ich do głosu lub nieświadome wzmacnianie ich opinii.
- **Bagatelizowanie trudnych emocji** – np. poprzez powiedzenie „nie przesadzaj”, „nie było tak źle”.
- **Brak jasnych zasad i konsekwencji** – powoduje chaos i brak poczucia sprawiedliwości.

Edukator pełni zatem podwójną rolę: facylitatora dialogu i strażnika przestrzeni. To on odpowiada za budowanie i utrzymywanie ram, w których różnorodność opinii, stylów komunikacji i emocji może być obecna w sposób bezpieczny. Jak podkreśla Freire (1970), edukacja to proces wspólnego budowania świadomości – a nie jest to możliwe bez aktywnego reagowania na to, co zaburza równość i wzajemny szacunek.

Podsumowanie

Tworzenie bezpiecznej przestrzeni to nie luksus, lecz fundament skutecznej edukacji – szczególnie w kontekście różnorodnych, wielokulturowych grup. W świecie, w którym młodzi ludzie codziennie stykają się z wyzwaniami związanymi z migracją, tożsamością czy wykluczeniem, **poczucie bezpieczeństwa, akceptacji i szacunku staje się kluczem do rozwoju osobistego i społecznego.**

Bezpieczna przestrzeń **nie polega na unikaniach trudnych tematów** – przeciwnie, to właśnie w niej możliwe jest podejmowanie ważnych, czasem niewygodnych rozmów w atmosferze otwartości, empatii i wzajemnego słuchania. To przestrzeń, w której młodzi uczą się, że różnorodność nie musi dzielić – może inspirować. Właśnie dlatego warto inwestować w budowanie takich środowisk. **To tam rodzi się autentyczna edukacja międzykulturowa** – nie w teorii, lecz w relacjach, doświadczeniu i odwadze do bycia sobą przy jednoczesnym szacunku dla inności. Wychowując młodych ludzi w takim duchu, przygotowujemy ich do życia w świecie, który potrzebuje więcej dialogu niż kiedykolwiek wcześniej.

Źródła

- Arao, B., & Clemens, K. (2013). From safe spaces to brave spaces: A new way to frame dialogue around diversity and social justice. W L. M. Landreman (red.), The art of effective facilitation: Reflections from social justice educators. Stylus Publishing.
- Banks, James A. (2015). Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching (6th ed.). Routledge.
- Boler, M. (1999). Feeling Power: Emotions and Education. Routledge
- Freire, P. (1970). Pedagogy of the Oppressed. Herder and Herder.
- OECD (2017). The OECD Handbook for Innovative Learning Environments. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264277274-en>
- Zembylas, M. (2015). 'Pedagogy of discomfort' and its ethical implications: The tensions of ethical violence in social justice education. Ethics and Education, 10(2). <https://doi.org/10.1080/17449642.2015.1039274>

Sfinansowane ze środków UE. Wyrażone poglądy i opinie są jedynie opiniami autora lub autorów i niekoniecznie odzwierciedlają poglądy i opinie Unii Europejskiej lub Europejskiej Agencji Wykonawczej ds. Edukacji i Kultury (EACEA). Unia Europejska ani EACEA nie ponoszą za nie odpowiedzialności.

Wszystkie rezultaty wypracowane w ramach projektu „Budowanie więzi społecznych” udostępniane są na zasadzie otwartych licencji (CC BY-SA 4.0 DEED). Można z nich korzystać bezpłatnie i bez ograniczeń. Kopiowanie lub przetwarzanie tych materiałów w całości lub w części bez zgody autora jest zabronione. W przypadku wykorzystania rezultatów niezbędne jest podanie źródła finansowania oraz jego autorów.

